

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

**Az elmúlás poétikája –
A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége
a két világháború közötti magyar költészetben**

Lapis József

Témavezető: Dr. Szirák Péter

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2010.

Az értekezés célkitűzését három – egymással összefüggő – szempont szerint lehet kijelölni: líratörténeti, poétikai-líraelméleti és eszmei-ideológiai érdekelttsége a három irányvonal összekapcsolódásában gondolható el. A vizsgált korpusz koherenciáját és szelekcióját részben az a tematikus jelleg szervezi, mely szerint elsődlegesen a halál és az elmúlás témájával, motívumával, alakzatával kapcsolatba kerülő szövegek vonódnak be az értelmezésbe. Ez kiegészül azzal az összefüggésrenddel, hogy a nem jelenlévő másik megszólítása, a par excellence idegenséggként elgondolható halál tapasztalatának reflexiója, színre vitele, megképzése, imaginálása gyakorta előhívja a költői szó, a nyelv teremtő vagy világlétesítő potenciáljának kérdéskörét (igenlését, vágyát, kételyét stb.) is.

Az értekezése arra a kérdésre keresi választ, hogy a két világháború közötti magyar irodalomban jelentett-e újszerű költészeti problémát a jelen nem lévők és megismerhetetlenek a megjelenítése. Nem volt azonban sem lehetséges, sem szándékolt a választott korszakra vonatkozó teljes hozzáférhető lírai szöveganyag értelmező áttekintése. A két világháború közötti (illetve alatti) időszakot vizsgáltam, azon belül is kisebb részben az 1920-as évekre, elsősorban pedig az 1930-as évtizedre s a '40-es évek első felére fókuszáltam (a második világháborút tradicionális, ám talán nem indokolatlan történeti cezúraként kezelve, még ha az irodalmi, irodalomtörténeti és a történelmi korszakkijelölések egybeesése különféleképpen produktív önkényességgként gondolható is el). Ennek oka az, hogy – bár a halálról való költői beszéd minden időszakban releváns kutatási lehetőséget nyújtana – ekkor több olyan életmű és lírai beszédmód találkozik egymással, melyekben a téma nemcsak hangsúlyos szereppel, de alapvető fontossággal is bír. A kései Kosztolányi – paradigmatiszma jellegűnek vélt – halálalakzata ebben az időszakban nyeri el kidolgozott formáját. Az újabb generációkból többek (Dsidá Jenő, Radnóti Miklós, József Attila) életműve is ekkor kényszerül megjeleníteni az egzisztenciális szorongatást és a halál közelítését. Tudjuk, hogy e költők életműve is, eltérő okokból, tragikusan ért véget, s a biográfiai események a szerzők életművében is megjelentek értelmezői alakzatként – a dolgozat erre a recepciótörténeti jelenségre is figyelmet fordít. Weöres Sándor gazdag munkásságának vonatkozó pályaszakaszát az értekezés választott nézőpontjából is tartalmaz fontos darabokat. Bár elsősorban az említett költők lesznek narratívám főhősei, igyekszem több más szerzőt is bevonni a vizsgálódásba, így Illyés Gyula, Szabó Lőrinc és mások kapcsolódó műveivel is párbeszédbe lépni. Erre elsősorban a líratörténeti érdekelttség miatt van szükség, mely annál inkább válhat releváns szemponttá, minél több beszédmód, poétikai formáció kerül egymással – s az értelmezői hangokkal, szólamokkal – dialógusba.

A vizsgálat nem arra kíváncsi, hogyan gondolkodtak a két világháború közötti időszak költői a halálról, elmúlásról, s e gondolatalakzatoknak milyen reprezentációi az adott költemények, hanem sokkal inkább az érdeklődés, hogy a poétikai diskurzus hogyan hozza létre (közvetíti, módosítja, kondicionálja, kérdőjelezi meg stb.) a halálról való fogalmainkat és tapasztalásunkat a versbefogadás során – mi mutatkozik meg a (homogén természetűnek semmiképp sem nevezhető) lírai médiumban akkor, amikor úgy véljük, hogy a halálról beszélünk (illetőleg: miért véljük úgy). A líratörténeti érdeklődés azzal a líraelméleti szemponttal találkozhat, hogy (ez idő tájt) mely retorikai és poétikai alakzatok hogyan alkotják meg (másként, esetleg ugyanúgy) a halálhoz kapcsolódó tapasztalategyüttest – hogyan történik a távollévő megszólítása, a jelenlét megteremtése, az idegenség közvetítődése az eltérő poétikai formációkban és a költői életművek egyes darabjaiban. Hogyan beszél a vers, amikor a halálról beszél, és arról beszél-e vajon? E kérdések kapcsán olyan figurák és trópusok működéséről is igyekszünk többet megtudni, mint például az allegória, az aposztrophé, a prosopopeia.

A halál nemcsak az élet vége, hanem kulturális konstrukció (miként – más-más módon – a szerelem, a születés, a szexualitás, stb.), nemcsak saját bőrünkön tapasztaljuk közeledését (majd megtörténik általunk), hanem kialakított (kulturálisan hagyományozott) és kialakítandó (egzisztenciálisan formált) képzetként az élet meghatározó vonatkoztatási pontja. Maurice Blanchot – főként Nietzsche és Heidegger nyomán – arról beszél, hogy a halál nem pusztán egy körülmény, melyet elszenvedünk, hanem a létezés ember(i)ként újratereztendő formája. A (saját) halandóság megalkotása döntően a másikkal mint halandóval történő találkozás következménye. A dolgozatban a lírai szövegeket az alapján igyekszem értelmezni, hogy azok hogyan, milyen poétikai és esztétikai szerkezetben jelenítik meg azt a tapasztalást, mely a biológiai folyamatokon túli, a másikkal-lét (és másikkal-nemlét) értelmében vett halál tapasztalataként válik jelentéssé. Martin Heidegger nevezetes passzusai szerint a „jelenvalólét véget-érése” mások halála által válik „objektíven” hozzáférhetővé, ám ez szükségképp egy más típusú tapasztalat lesz, s a tulajdonképpeni halál nem megragadható.

A dolgozat eszmei-ideológiai érdekeltségén azt értem, hogy a főntebb tematikusként megjelölt koherencia szervezői, a *halálnak*, illetve a *nyelv teremtő erejének* és *világlétesítő potenciáljának* esztétikai ideológimái (bizonyos szempontból értelmezői preconcepciói) mégis mit jelenthetnek, hogyan szerveződnek és alakulnak az egyes szövegek értelmezése és ezek értelemegyüttese során. Leginkább talán eme érdekeltség az, mely bölcséleti textusokkal és gondolatkonstrukciókkal történő együttműködést irányoz elő, s erre bizonyos mértékig igyekszem is utalni – ám jelen dolgozat (módszertana és célkitűzése okán) nem kifejezetten filozófiai vagy kultúrtörténeti reflexiókat ígér és vállal, hiszen a költői nyelv játéktere nem úgy szerveződik, mint a filozófia fogalomrendszere. A halálról való mindenkori beszéd kiindulópontja az a hiányeffektus, mely szerint a halál horizontjához való közeledést, viszonyulást tehetjük csak filozófiai és művészeti reflexió tárgyává, magának a horizontnak az elérését nem. Így a halál, a megtapasztalhatatlan, az emberi határokon túli elsősorban a művészetekben mutatkozhat meg érzéki módon.

A nyelvi konfigurációk közül talán a képi sűrítettséggel, retorikával, figurativitással és érzéki (hangzósági) hatáspotenciállal leginkább fölverteztett *költészet* az, mely a paradox fenomének megjelenítője és a racionális megismerés számára elzárt tereumok fölfedezője lehet. A költői nyelv varázsa abban áll, hogy a sehogyan másképpen nem elmondhatót létrehozza. Nagyon keveset tudhatunk a halálról, de a költészet vigasza számunkra az lehet, hogy a halál sem oly hatalmas, hogy úgy ismerhette volna önmagát, ahogyan a költészet számunkra előállítja. A halál nem létezett addig olyan formában, amíg és ahogyan a figuratív nyelv azt megteremtette, s teremt újra mind a mai napig.

Az értekezés *bevezető* fejezetében elsősorban a téma és megközelítés perspektíváinak és kontextusainak felvázolására törekedtem. A második – *Terra incognita?* címmel ellátott – részben a halál közvetítettsége és retorikája kerül szóba, előbb különféle mediális közegek és textusok párbeszédében, majd Kosztolányi-versek elemzése révén. Ebben a fejezetben arra vagyok kíváncsi, mennyire tűnik ismeretlen tudásterületnek a halál és elmúlás tereuma, s hogyan igyekszik birtokba venni (domesztikálni, avagy időnként gyarmatosítani) a nyelv ezt a földet, s mennyire sikerülhet neki. Az *Ősz és tél között* fejezetben egy jellegzetes elmúlás-toposz, az őszt kibontásával és hozzá kapcsolódó versek értelmezésével halál és allegorikusság, halál és reprezentáció viszonya áll a középpontban. A *Vigaszt és nyelv* közös címet kapó blokkban három, némileg konvergáló életmű – Dsida Jenőé, Radnóti Miklósié, József Attiláié – vizsgálata következik, eltérő szempontból, de a köztük lévő kapcsolatok rendszeres jelölésével. Weöres Sándor munkássága – jelezve, hogy esetében nem az oeuvre, hanem egyes művek részletes elemzése a cél – két helyen bukkan fel: a gyermekköltészeti szempontot érvényesítve a *Rongyszőnyeg*-ciklus külön részben szerepel (*A múlás etűdjei*); végül a *Harmadik szimfónia* című talányos, rejtélyes költemény reflexióival zárul a dolgozat narratívája.

A vizsgálódás eredményei

Számolni azzal az összefüggéssel, melyre Kulcsár-Szabó Zoltán hívja fel a figyelmet a (modern) líra önprezentációs (alap)természetét tárgyaló könyvében: „a líra »hangja« rendre a halottak vagy a távollévők hangjával, illetve ezek különféle médiumokban történő tárolásával kerül kultúrtörténeti párhuzamba a sírfelirat írásosságától a visszhangon át a hallucinációig, ami megint csak a hang által garantálnak vélt jelenlét szükségszerű megkettőződésére mutathat vissza.” (*Metapoétika*, 52.) Hogy a (szélesebb értelemben vett, inskripcióként értett) sírfelirat – eredetileg, s aztán történeti változás során – (re)prezentálja-e, avagy miként jeleníti meg a távollévő hangját, hogyan, milyen műveletek s konfigurációk révén történik az arcadás (milyen a prosopopeia szerkezete), s mindez milyen összefüggésben áll a befogadóval s a befogadással, olyan kérdések, melyek különféle mediális közegű alkotásoknak is föltehetőek. Különösen teljesítőképesnek s adekvátnak tűnhetnek ezek a kérdésföltevések olyankor, amikor a közvetítő közeg összetételének hangsúlyozott része a textualitás, a befogadás pedig a szó szorosabb értelmében is olvasásként tételeződik. Így kerül értelmezésre a költészeti vizsgálódás előtt a debreceni Csokonai Színház *Aida* produkciójának zárójelenete, majd egy Kolonics György olimpiai bajnok kenus halálára készült videó is.

Hogy a halotti létmód mennyire az élők értelmezésére van ráutalva (avagy mennyire a továbbélők tekintetének kiszolgáltatottja), s hogy a halott szükségszerűen csak valamely közvetítettségben mutatkozhat meg, e tapasztalatnak a lírai hagyomány leginkább emblematikus szövege Kosztolányi Dezső *Halotti beszéde*. A költemény, mely éppenséggel az egyszerűség egyediségének (az egyéni volt) fontosságát és megőrzését deklarálja („Okuljatok mindannyian e példán. / Ilyen az ember. Egyedüli példány.”), az „okulás”, a példázat jegyében azzal a tanulsággal szolgálhat, hogy az egyéni jelleg különböző (itt döntően nyelvi) közvetítőrendszerek termékeként és mások látásának és értésének eredményeként mutatkozhat csak meg; a halott története (identitása – egyáltalán: figurája) mások elbeszéléseiből épül fel, illetőleg mások tekintete hozza létre azt a képet, mely nyilvánvalóan nem lesz azonos azéval, ki volt egykor.

A különböző költészeti formációk többféle aspektusú vizsgálatával igyekszem megmutatni azt, a lírai médium milyen bonyolult jelentéstermeléssel vesz részt az elmúlás és gyász fenomenjeinek és tapasztalatainak esztétikai, illetve kulturális közvetítésében. Kosztolányi Dezső *Ének a semmiről* és *Esti Kornél éneke* című költeményei olyan szövegek, melyek hangsúlyozottan nyelvi szövetként, konstruktivitásukban tárulnak elénk. Az *Esti Kornél éneke* rímhasználata és tropológiája, ha nem is a nyelvi önműködés és jelentésalakulás önkényességét viszi színre, de mindenképp egy szabadabb, nyitottabb nyelvi működésmódot állít – elsősorban nietschei értelemben, mely az „igazság” újradefiniálásában érdekelt, s az igazságot mindenekelőtt konvencióként, tradícióként, s nem szubsztanciaként gondolja el, elsősorban a nyelvhasználat *általi*, s nem azt *megelőző* entitásként. Ha a verset a „jaj” („fájdalom” és halál) legyőzésére tett esztétikai jellegű kísérlet vágyának és szükségszerű kudarcának felmutatásaként olvassuk, újabb kapcsolódási pontot vehetünk észre e vers és az *Ének a semmiről* között, mégpedig abból a szempontból, hogy „minden” és „semmi” sokféleképpen érthető kölcsönviszonya és egymásba fordulása, fölcserélhetősége élet és halál metaforikus – esztétikai irányultságú – kiegyenlítésére, szó általi egymásba fordíthatóságára is utal. Az *Ének a semmiről* a létezés hiányát úgy próbálja otthonossá tenni, hogy a semmit emeli természetes állapottá, melynek közegében az élet csak pillanatnyi, szenvedéssel átítatott idegenszerűség. Eme viszonyulást leginkább az emblematikus ötödik strófa bizonytalanítja el (s leplezi le), mely a halottakhoz fordulást tanácsolja, de épp ez az oda (a másvilágba) történő fellebbezés, illetőleg ebben az invokációban rejlő implicit megszemélyesítés jelzi az antropomorfizálás vágyának szükségességét és az arcadás nyelvi aktusának

elkerülhetetlenségét. Ám ha a semmi arcot kap, leginkább semmi-ként szűnik meg lenni (létezni?). E paradoxon is tetten érhető a „de nem felelnek, úgy felelnek” sorban, melyben épp a némaság-jelleg számolódik föl az értelmezettségre való ráutaltságban, s talán leginkább azt mutatja meg, hogy a halottakat képtelenek vagyunk halottként megérteni, pontosabban *nem őket mint halottakat* a maguk radikális idegenségében értjük meg, hanem magunkat a mi is „a halottak leszünk” léthelyzetében. A halott, éppen annak nevezett volta okán az élők produktuma, szükségképp ők azok, akik valamilyen arcot és hangot adnak a nem létezőnek és a nem beszélőnek, úgy, hogy ezen aktusnak nem érdeke az, hogy láthatóvá tegye önnön működésmódját. Ha van célja, akkor inkább az, hogy a beszéden keresztül elleplezze a semmi megérthetetlenségének tényét, miközben fenntartja e megérthetetlenség tudását.

Az élet és a semmi szembenálló viszonyulását azonban nemcsak a költemény retorikai szerkezete s az ötödik strófában észlelt talányos megszólításos alakzat bizonytalanítja el, hanem ennél radikálisabban kérdőjelezi meg az *Ének a semmiről* hangzásalapú trópusainál eredendőbbnek tűnő betű szintű, nyomszerű beíródás. E vers azért is lehet a halálról való lírai beszéd egyik paradigmatiszta szövege, mert mindennél pontosabban képes megmutatni azt, hogy a költészet médiuma milyen sajátos összetettséggel s bonyolult artisztikummal képes megsejtenni valamit egy olyan – részben maga által létrehozott – fenoménről, melyhez alapvetően a némaság, a megérthetetlenség és megismerhetetlenség attribútumai kapcsolódnak.

A dolgozatban a két világháború közötti magyar lírát részben a témakijelölés szempontjából meghatározó életművek felől vizsgálom, részben egy-egy markánsan elkülönülő nézőpontból tekintek rá a korpuszra. Ilyen perspektívát jelent az, hogy egy jellegzetes, hagyományos elmúlás toposz, az *ősz* hogyan íródik újra e periódus szövegeiben. Ha a tél rendszerint a halál allegóriája, akkor az *ősz* a halállal való szembesülés lehetséges terepe, a haldoklás tér-ideje, a halál felé fordulás aktusa. A tél állapotosságával szemben az *ősz* folyamatszerűnek tűnik. De ha mégis állapotként, akkor talán a permanens tranzitóriusság paradoxonjával jellemezhetjük. A sokrétű konvenciórendszer okán az *őszallegorézis* képes az öregedés, elmúlás és halál ellentmondásos antropológiai szituációjának magas összetettségű reprezentációjára.

Egy másik sajátos nézőpontot képvisel a *gyermekirodalom* távlata Weöres Sándor *Rongyszőnyeg*-ciklusában. Hogyan járulhatnak hozzá a múlás (s helyenként ezzel kapcsolatosan az idegenség) tapasztalatának közvetítődéséhez e lírai etűdök? A gyermeki befogadás erősen kötődik a hangzóság primér tapasztalatához, ami nem áll távol az „elvarázsolva lenni” élményétől – ez a befogadási mód vélhetően a kulturális szokásrendbe belenőtt, a különféle olvasási konvenciókkal és szabályokkal a hosszú évek során felvértezett felnőtt számára sem veszett el. A *Rongyszőnyeg*ben nem ritkák a hagyományosnak tartott gyermektémáktól eltérő, az élet szomorú oldalaihoz, a tovatűnő emlékezethez, az elmúláshoz, az idegenség megtapasztalhatóságához bátran hozzányúló darabok. E művek közül vettem szemügyre néhányat, azt vizsgálva egyfelől, hogy az említett képzetkörök (és tapasztalatok) közvetítésében miképpen vesz részt a szövegek érzéki hatást eredményező közvetítőrendszere, másfelől a megszólal(tat)ásként értett lírával kapcsolatosan a szubjektumalakzatok összetettségére koncentráltam.

Három költő életművére igyekszem távlatosabban is rálátni: Dsida Jenő, Radnóti Miklós és József Attila esetében költeményeik mellett azt is vizsgálom, a személyes sorsuk alapján képződött életnarratívák hogyan olvasódtak össze műveikkel. *Dsida Jenő* szakirodalmának visszatérő megállapítása, hogy a szívbetegsége miatt fiatalon elhunyt költő művészetének egyik alapmotívuma az elmúlás, illetőleg a halál általi állandó fenyegetettség. A dsidai haláltudat alapvetően kétféleképpen mutatkozik meg: többségben vannak a finom derűt

sugárzó, eufemizált, az elmúlásban leginkább valamiféle titokteljes átlépést remélő, az angyalokkal való találkozást megelőlegező, a halált jóindulatú barátként elgondoló versek, ám megtaláljuk az élet végességének borzongását, az elmúlás titokzatos idegenségét, a halál sötéttségét felmutató költeményeket is (ezek közül részletesen elemzem *A sötétség verse* és *A félelem szonettje* címűeket). Mindkét gondolati irányultság erősen telített azonban a transzcendens jelenléttel – a katolikus Dsida nem a Semmivel szembesül, mint Kosztolányi, hanem a Titokkal, mely hol félelmetes, hol vonzó (hol mindkettő egyszerre), ám nem a tudat nélküli üresség – és bár a földi élet örömeinek végét jelenti, e világon túl is van valamiféle jelenlét. A halállal szembesülő Dsida-líra alaphelyzete a „nagy sötétben” Isten előtt „meztelenül vacogó” ember állapota (*Hálóing nélkül...*).

Radnóti Miklós esetében megfigyelhető az az értelmezői eljárás, mely nem hagyja leválni a szövegekről a szerző különleges, tragikus sorsát, sőt, elsősorban abból kiindulva ad neki jelentést, onnan érzi megszólíthatónak, akár úgy, hogy a verseket mint az életrajzi események tükrét tárja elő, akár úgy, hogy a szörnyű körülmények között megszólaló nyelvi tökély példaként állítja elének azokat. Az emlékezők szüntelen gyászbeszédei nem engedték befejeződni a gyázmunkát, ám mindaddig a mű sem válhat(ott) le róla, nem indulhat(ott) útjára. Valószínűleg a Radnóti-arc csak részben a versszövegek olvasása során konstruálódik meg, ennél nagyobb szerepe lehet az életművet (noha nemesnek tűnő) érdekeltséggel bírónak (fel)használó, az életutat a szövegkorpuszra is rávéső, beleíró mechanizmusoknak. A biografikus narratíva és az utolsó versek megkülönböztetése és kölcsönös *egymást olvasása* helyett inkább *egymásba íródásról* beszélnek, jelezve a kétféle szövegiség olyan szimbiózisának kialakulását, mely – egymástól való kölcsönös függése folytán – nem őrzi meg a további külön-külön is láthatóságot. Radnóti Miklós gyászolása közben, a gyász emlékezetében az életműre sírfeliratként vésődik rá az életrajz, s az életmű a költői sors emlékművévé (síremlékévé) válik – ám úgy, hogy eközben a monumentalizáció (és figuráció) jelöletlenül, észrevétlenül marad, lényegiként s nem konstruktívként mutatkozik meg.

Radnóti nyelvszemléletében szüntelenül tételeződik és megkérdőjeleződik az a felfogás, hogy a nyelv, a költői szó bír a valóság létesítésének mágikus, teremtő, megváltoztató, megtisztító, élővé tevő erejével, képes életet lehelni a természetbe (például antropomorf tájak). Az 1946-ban, a költő halála után megjelent *Tajtékos ég* kötet darabjaiban a költői szó mágiájának tudata a kötet szövegeiben egyre inkább annak *vágyába* csap át, a teljesülés bizonyossága nélkül. A *Tajtékos ég* arról is beszél, hogy a nyelv létesítő ereje képes-e létrehozni egy másik világot, mely élhető, melyben létezni lehet, és hogy a versek egyre inkább megvonják maguktól ezt a lehetőséget. A másról és a másik haláláról való beszéd a „saját halál” egyre közvetlenebb megjelenítése felé tart. Az élet vágya átfordul a szép halál vágyába és az élet gyászának kifejeződésébe. E folyamatok mind hasonló irányba mutatnak (a valóság és a halál uralma felé), ezért egyszerre történő nyomon követésük – verselemzések sorával: *Ősz és halál, Ötödik ecloga, Koranyár* stb. – indokoltnak tűnik.

A *József Attila* munkásságával kapcsolatos fejezetben három mozaikdarabot illeszttek egymás mellé, melyek ugyan nem szervesen, szukcesszíven kapcsolódnak egymáshoz, ám szándék szerint egymást is értelmezik. Az első részben arra keresem a választ, hogy a József Attila költészetét és biográfiáját leíró másodlagos irodalmakban milyen mintázatok válnak láthatóvá a tekintetben, hogy hogyan válik a végkifejlet (az öngyilkosságként is érthető halál) a József Attila-történet meghatározó interpretánsává. (A „vég-” mint teleologikus pont csakúgy számottevő e narratívákban, mint a „-kifejlet” mint szükségképpen e pont felé haladó folyamat.) A második rész a József Attila-líra Kosztolányi-utalásait elemzi a disszertáció témájának vonatkozásában, két olyan verset vizsgálva, melyek explicit módon a költőelőd gyászolásaként is megmutatkoznak. A *Kosztolányi* című gyászvers mellett a *Thomas Mann üdvözlése* értelmezése azért is fontos, mert e költemény a dolgozatom másik fő kérdésirányához, az irodalmi nyelv létesítő erejének megmutatkozásához szól hozzá. (S a

Nem tudhatom... című Radnóti-verset már a József Attila-mű vonja párbeszédbe, így kerül ez is, röviden, szóba.) A fejezet harmadik részében az oeuvre egy olyan verscsoportjára fókuszálok, mely korpusz eddig viszonylagosan kevesebb elemzői figyelmet kapott, ám az értekezés kérdéscsoportjából (is) izgalmasnak bizonyulhat – a Flórához írott költeményekről van szó. Egyiküket (*Én, ki emberként...*) összevetem Dsida Jenő azonos formában (szapphói strófa) írott két költeményével is. (S mivel alapvetően ezek a szövegek erőteljesen kötődnek a szerelmi líra hagyományához, fontosnak érzem, hogy erre a tradícióra, illetve kapcsolódóan Szabó Lőrinc *Semmiért Egészen* című versére is reflektáljak.) A Flóra-versek beszélője határozottan abban érdekelt, hogy egységes ént (énjét) legyen képes fölmutatni, avagy inkább megalkotni, mégpedig elsősorban a nyelv, a költői szó médiumában. A klasszicizált formakultúra, mely a csoport több művének (*Hexaméterek; [Én, ki emberként...]* stb.) sajátja, szintén ehhez az igényhez köthető, csakúgy, mint a versek (a Flóra tulajdonnévben azonosítható) Te-jének sok tekintetben az udvari költészet hagyományához köthető felmagasztosítása, áldó beszédcselekvése, múzsaként való szerepeltetése – látszólagos ellentétben az Edit-versekre jellemző Te-szétírással és rá irányuló átokbeszéddel. Mindkét esetben a vers, a beszéd az, mely a destrukció, illetve konstrukció lehetőségfeltételét, közegét és médiumát adja. Továbbá az én térbeli s időbeli létesülése mindkét esetben a Te létesülésének (létesítésének) kölcsönviszonyában történik meg, légyen szó egyszer énbomlásról, másszor én-épülésről. Amennyiben komolyan megfontoljuk Beney Zsuzsa különös értelmezési javaslatát („Mintha nagyon távoli, de mégis létező analógiaként Flóra itt a halál szinonímája lenne.”), s nem a költői tudat pszichográfiai leírásában keressük a nyelvi anyag motivációját, arra a kérdésre kell keresnünk a választ, hogy hogyan épül ki az a poétikai alakzat, melyben a halál íródik bele a Flóra névbe és amelyben az én vágybeszéde a semmivel való szembesülés szólamával rezonál.

A értekezés utolsó fejezete Weöres Sándor egyik legismertebb szövegét, az 1944-es *Meduza* kötetben megjelent *Háromrészes ének* (később, ciklusba illesztése után: *Harmadik szimfónia*) című, az olvasót hagyományosan komoly nehézségek elé állító, „lebegő”, „megfoghatatlan” versének vonatkozó aspektusait igyekszik megvizsgálni, halál és hallucináció, eltűnés és nyomszerűség viszonyait kutatva.

A halál állapotára történő folyamatos reflektálás, avagy reflektív hangnemű beszéd szerint a nyelv lehetőségei által elérhetőnek tartott létállapot két alapvető jellegzetessége tehát – a költemény első részében – a szükségszerű hallucinatív létmód, valamint a temporális kötöttség. A *Harmadik szimfónia* utolsó szerkezeti egysége a szöveg metasztízisén az olvasó és a szöveg (én-ő relációban elgondolt és ábrázolt) viszonyát is allegorizálja. A képi-metáforikus rendszer központi alakzatai továbbra is az elmúlás–nemlét–halál köréből kerülnek ki, megszorodnak azonban a határozottabban önreflexív értelmű utalások. Ily módon a vers az elillanó, megfoghatatlan jelentés soha véget nem érő keresését, a folyton továbbgördülő, a világ szüntelen jeláramlása következtében csak önkényesen–erőszakosan kirögzíthető, tehát kirögzíthetetlen értelemegész utáni reménytelen hajsztát állítja elénk. A világ-szöveg megértésére irányuló törekvés kölcsönös egymásra utaltságát egy másik kölcsönösség, az együtt-halál állapota váltja fel. A transzcendensként elgondolt „szöveg” és az értelmező együtt fagynak meg a halál jéglehelletétől. A jeláramlás megszűnésével, ha úgy tetszik, a transzcendenssel való találkozással, a világ és a szöveg végső megértésével, a jelentésrögzítés aktusával a szubjektum, az értelmező önmegértése is mozdulatlaná válna – e szerint az allegorézis szerint ez volna talán legfőképp a halál. „Lehelletét / szél verte szét, / lángja kormát vas-pohárban / őrzi a sötét.”

Az értekezés tárgyában megjelent közlemények

1. *A formán innen és túl. Szélgjegyzetek Dsida Jenő költészetéhez*, Új Hegyvidék, 2009–2010, 1–4. szám, 97–106.
2. *A múlás etűdjei – Weöres Sándor Rongyszőnyege*, Prae, 2010/01, 83–94.
3. *Az emlékezet keringője – A Valse triste érzékisége*, Parnasszus, 2007. tél, XIII. évf. IV. szám, 82–88.
4. „Az értelemre merőlegesen” (*Weöres Sándor: Harmadik szimfónia*), Alföld, 2005/2, 66–82.
5. *Az évszakok retorikája – Csend, hó, halál Radnóti Miklós két költeményében*, Palócföld, 2009/5, 52–58.
6. *Az ősz-líra lehetőségei a 19. század második felében*, Zempléni Múzsza, 2005/3, 5–17.
7. *Ferencz Győző: Radnóti Miklós élete és költészete*, Irodalomtörténet, 2007/1, 125–131.
8. *Fény, való, varázs – A szó hatalma a két világháború közötti lírában = Tanulmányok a XX. századi irodalom köréből*, szerk. IMRE László–GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Studia Litteraria, XLVII.), 102–111.
9. *Ismeretlen ének – Halálalakzatok Kosztolányinál és Dsidánál = Szótér – Az Alföld Stúdió antológiája*, szerk. FODOR Péter–SZIRÁK Péter, Alföld, Debrecen, 2008, 32–43. Ua.: Tiszatáj, 2009/1, 66–76.
10. „Jajra csap a legszebb rímmel” – *Kosztolányi Dezső és az elmúlás poétikája = „Alszik a fény” – Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete*, szerk. BEDNANICS Gábor, Budapest, FISZ–Ráció, 2010 (Minerva Könyvek 1.), 51–70.
11. „Másról igyekeztem írni” (*Radnóti Miklós: Tajtékos ég*), Alföld, 2006/4, 45–61.
12. *Weöres Sándor Rongyszőnyege és a nyelv érzékisége = Változatok a gyermeklírára II.*, szerk. BÁLINT Péter–BÓDIS Zoltán, Didakt, Debrecen, 2009, 83–98.

További publikációk

Tanulmány

1. „A másik hallgat” (Ironikus és parodisztikus eljárások Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című regényében), *Alföld*, 2003/12, 76–88.
2. Személyes trópusok, szomorú névmások – Jónás Tamás lírai munkásságáról, *Symposion*, 2004/41-42, 53–64.
3. „A másik parton” – Ismétlés és kényszer Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című regényében, *Tiszatáj*, 2006/5, 73–82.
4. Gondolatok a mediakonfigurációkról – K. Ludwig Pfeiffer *A mediális és az imaginárius* című könyve alapján, *Szkholion*, 2007/2, 91–98.
5. Az örök vőlegény – *Don Juan és Nietzsche = Szerelemfelfogások az irodalomban*, szerk. Goretity József, Debrecen, 2006 (Studia Litteraria XLIV.), 111–125.
6. *A kritika anatómiája*, *Árgus*, 2008_2, 132–145.; újraközlés: *Az olvasó lázadása? – Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor–Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, 157–168.
7. *A világ poétikus rendje. Szélgjegyzetek Petri György lírájához*, Puskin utca, 2009/5-6, 21–26.
8. „Mondok mesét, ha jó leszél” (Lászlóffy Aladár *gyermekverskötetete*) = *Változatok a gyermeklírára II.*, szerk. Bálint Péter–Bódis Zoltán, Didakt, Debrecen, 2009, 153–160.
9. *Szavak a hálóban – a kortárs magyar líra és az internet = Mozgásban – Irodalomtudományi PhD-konferencia elméleti irányvonalakról, kihívásokról és lehetőségekről*, szerk. Bodrogi Ferenc Máté–Miklós Eszter Gerda, Debrecen, 2008 (Studia Litteraria XLVI.), 96–103.
10. „Titokteljes erőmező” – Térey János költői nyelvének néhány sajátossága és a recepció főbb irányai = *Erővonalak – Közelítések Térey Jánoshoz*, szerk. Lapis József–Sebestyén Attila, L’Harmattan, Budapest, 2009, 9–34. (Sebestyén Attilával közösen)
11. *Enyhe mámor (A legújabb líra kihívásai az ezredforduló után)*, *Alföld*, 2009/12, 76–84.
12. *A buszmegállók bizonytalansága – A Borbély-vers beszédszerűségéről*, *Parnasszus*, 2009. tél, XV. évf. IV. szám, 52–56.
13. „Hová nem ér a ráció” – *Havasi Attila költészetének nyomában*, *Korunk*, 2010. január, III/1, 92–99.; Ua: *Bizarr játékok – Fiatal irodalomtörténészek fiatal írókról-költőkről*, szerk. Darabos Enikő–Balogh Endre, Budapest, JAK + PRAE.HU, 2010, 12–30.

Kritika

1. „Csakis magamért, aki másoké lehet” (Gerlóczy Márton: *Igazolt hiányzás*), *Alföld*, 2004/2, 107–110.
2. *A vágy ördögi arca (Jenei László: Mindenféle vágyak)*, *Alföld*, 2004/9, 107–111.
3. „*Voltunk mi, szól a gyászbeszéd*” (Térey János: *Paulus*), *Debreceni Disputa*, 2004/10, 59–62.
4. *Kétségbe vonni a világ halhatatlanságát (Papp András: A suttogó)*, *Debreceni Disputa*, 2005/3, 48–50.

5. „Csak emléke egy nyelvnek” (Borbély Szilárd: *Halotti pompa*), Alföld, 2005/8, 102–106.
6. *Belülnézet* (Balázs Imre József: *Hervay Gizella*), Alföld, 2005/9, 101–106.
7. „Alkotótársként a nyelv” (*Az esztétikai tapasztalat medialitása*), Vulgo, 2006/1, 231–238.
8. „A verset mégsem improvizálom” (Vass Tibor: *Esőnap; Bevallás garnitúra*), Alföld, 2006/11, 93–97.
9. *A nagykorú olvasó és a kinnfeledett diák* (Molnár Gábor Tamás: *Világirodalom a modernség után; Sz. Molnár Szilvia: Bevezetés a kortárs magyar irodalomba*), Alföld, 2006/12, 103–108.
10. „Vagyok jelölni tűntömet” – *Fecske Csaba lírája*, Zempléni Múzsza, 2006. ősz, 89–91.
11. *Testesülthús* (Parti Nagy Lajos: *A fagyott kutya lába*), Árgus, 2007/1, 108–113.
12. „Mert mindannyian szeretők vagyunk” (Tomaž Šalamun: *Megrozdáll a szerelem ha követelik*), Műhely, 2007/4, 82–84.
13. *Világ lepkeszárnyon* (*A világ tizenkét tételben – Versolvasókönyv gyermekeknek*), Tiszatáj, 2007/11, 97–101.
14. *Szókósztolás* (Németh Gábor: *A tejszínről*), Árgus, 2007/4-5, 222–225.
15. *Kabdebó Lóránt: Szabó Lőrinc „pere”*, Irodalomtörténet, 2007/3, 436–442.
16. *Térnyerés (a Célpont Csoport és az Új Holnap Stúdió antológiáiról)*, Zempléni Múzsza, 2007/4. (tél)
17. *Otthonos billegés* (Bán Zoltán András: *Susánka és Selyempina*), Árgus, 2008_1, 284–289.
18. *Túláságosan is* (Bán Zoltán András: *Hölgyszonáta*), Műút, 2008/9, 56–59.
19. *Annyi, amennyi* (Térey János: *Asztalizene*), Műút, 2008/10, 52–55.
20. *Utódok, boldog ősök* (*Egészrész – Fiatalköltők antológiája; Használati utasítás – Versantológia*), Alföld, 2008/12, 106–112.
21. *A jelölés felelőssége* (Borbély Szilárd: *Árnyképrajzoló*), Új Hegyvidék, 2008. tavasz-tél (1-4. szám), 17–22.
22. *Nincs út visszafelé* (Térey János: *Jeremiás avagy Isten hidege*), Műút, 2010/18, 60–62.
23. *Szívütések* (Menyhért Anna: *Szelence*), Alföld, 2010/9, 112–117.
24. *Magányterület* (Nagy Csilla: *Magányterület*), Alföld, 2010/11, 124–127.

Kötetszerkesztés

Erővonalak. Közelítések Térey Jánoshoz, szerk. Lapis József – Sebestyén Attila, L’Harmattan, Budapest, 2009 (Dayka Könyvek 6.).

